

Fläckebo kyrkstallar

Restaurering av fasader och tak

Antikvarisk Rapport

Fläckebo Klockarbol 1:3
Fläckebo socken
Sala kommun
Västmanland

Tobias Mårud
Helén Sjökvist

Fläckebo kyrkstallar

Restaurering av fasader och tak

Antikvarisk rapport

Fläckebo Klockarbol 1:3
Fläckebo socken
Sala kommun
Västmanland

Tobias Mårud
Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Omslagsfoto: Fläckebo kyrkstallar 1974. Fotograf: Carl Filip Mannerstråle. Källa: ATA.

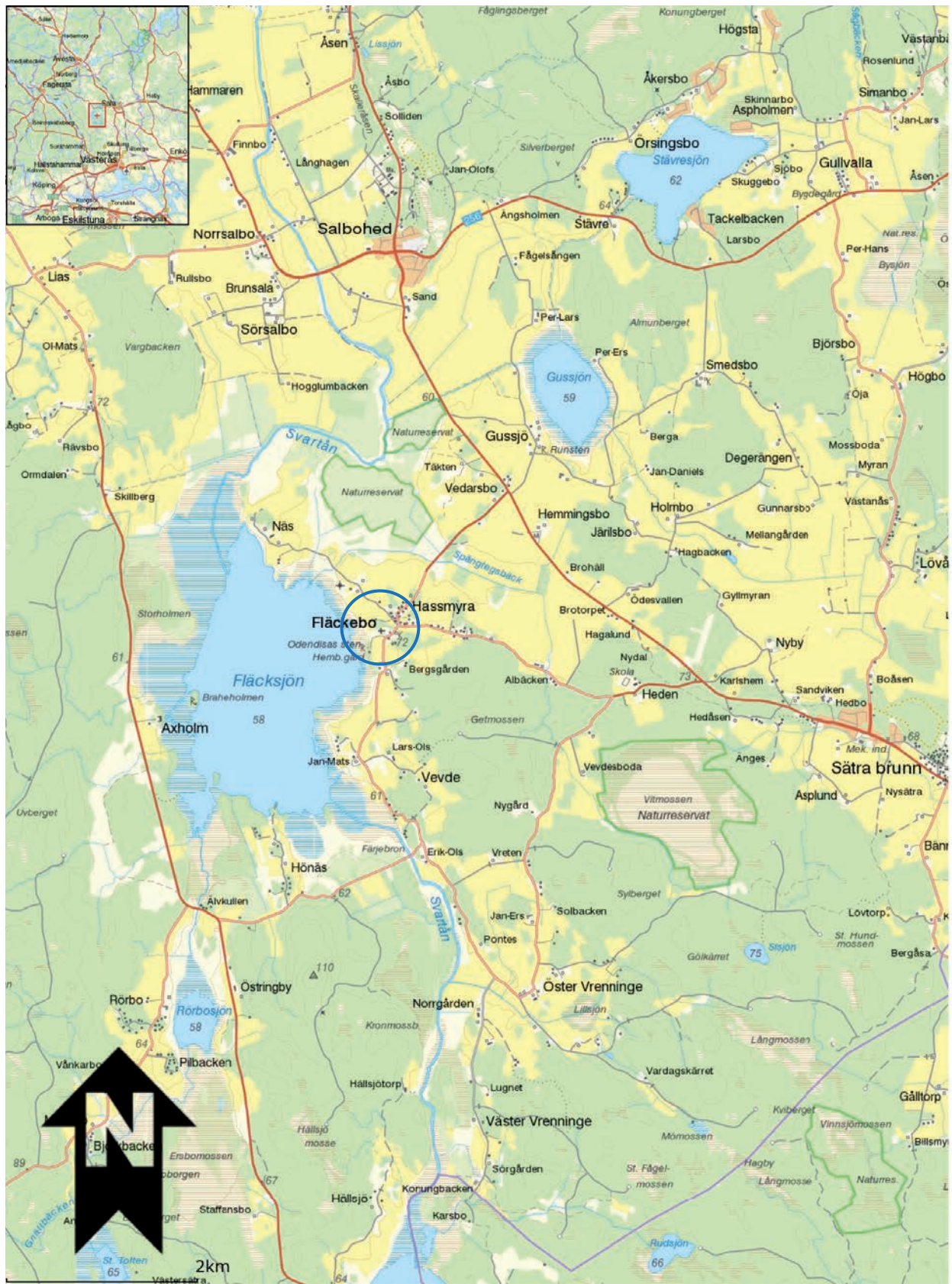
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-516-7

Tryck: Just Nu, Västerås 2016.

Innehåll

Inledning.....	5
Byggnadshistoria, i urval	6
Byggnadsbeskrivning, kortfattad	6
Byggnad 1, Smedsbo kyrkstall.....	7
Byggnad 2, Holmbo kyrkstall.....	9
Byggnad 3, Vrenninge kyrkstall	10
Byggnad 4, Öster Sättra kyrkstall.....	12
Byggnad 5, Gässjö kyrkstall.....	13
Byggnad 6, Svanå bruks kyrkstall	15
Byggnad 7, Likvagnsbod	16
Byggnad 8, Förrådsbod	18
Byggnad 9, Brandsprutslider	19
Byggnad 10, Vedlider.....	21
Byggnad 11, Sockenmagasin	22
Referenser.....	25
Kart- och arkivmaterial.....	25
Otryckta källor	25
Litteratur	25
Tekniska och administrativa uppgifter	26

© Länsstyrelsen, Lantmateriet, NVDB, ESRI Inc, RAA, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

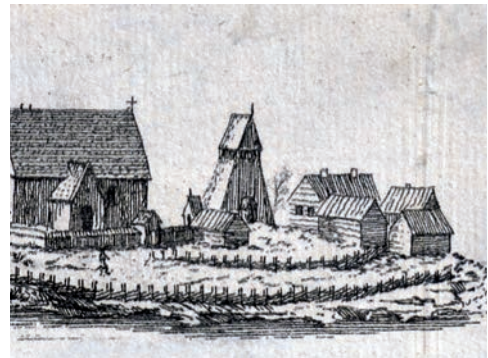
Skala 1:50000

Figur 1. Platsen för Fläckebo kyrkstallar är markerad med en blå ring. Källa: Länsstyrelsens WebbGIS.

Inledning

Benämningen Fläckebo kyrkstallar används vardagligt på en grupp av 11 byggnader i anslutning till Fläckebo kyrka. De består av dels f.d. kyrkstallar, dels av bodar med varierande ursprunglig funktion samt ett f.d. sockenmagasin. Åtgärderna har innefattat rödfärgning av fasader, tjärstrykning av dörrar, vindskivor, vattbrädor och nockskivor, montering av panel på tre utsatta fasader, inklädning av två skadade knutkedjor samt visst byte av rötskadat virke och ersättning av trasiga takpannor. I vissa byggnader har bekämpning av skadedjur utförts. Länsstyrelsen bedömer att åtgärderna är motiverade som ett led i ett långsiktigt bevarande.

Fläckebo kyrkstallar är, tillsammans med f. d. komministergården och sockenmagasinet, sedan den 15 juni 1988 skyddade som byggnadsminne enligt lagen (1988:950) om kulturminnen (nuvarande kulturmiljölagen).

Figur 2 (över till vänster). Kyrkstallarna sedda från sydväst, flera byggnader är belägna bakom de tre till vänster i bilden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 3 (över till höger). På Graus avbildning av Fläckebo kyrka, från 1754, syns vad som kan vara bl.a. kyrkstallar till höger i bilden. Källa: ATA.

Figur 4 (till vänster). Numreringen av kyrkstallarna som används i rapporten. Bearbetat utsnitt ur situationsplan från byggnadsminnesförklaringen.

Bakgrund

Byggnadshistoria, i urval

Kyrkstallarna var avsedda för skjutshästarna vid kyrkobesök av folk från kringliggande byar. De idag befintliga stallarna tillhörde enligt hävd Smedsbo (byggnad 1 på kartan ovan), Holmbo (byggnad 2), Vrenninge (byggnad 3), Öster Sätra (byggnad 4), Gussjö (byggnad 5) samt Axholm, som ägdes av Svanå bruk (byggnad 6). En djupare undersökning tyder på att vissa av dessa bytillhörigheter inte är korrekta, de är dock vedertagna och används därför i rapporten.

Kyrkstallarna, vedbod (byggnad 10), sprutbod (byggnad 9), likvagnsbod (byggnad 7) och förrådsbod (byggnad 8) har inga exakta tillkomstår men antas allmänt ha uppförts mellan 1700 och 1850. I Smedsbo kyrkstall finns året 1729 inristat. Sockenmagasinet (byggnad 11) uppfördes 1758. Ursprungligen fanns ytterligare minst två stallar vilka revs i samband med en ändring av landsvägens sträckning, troligen innan 1911. Vid detta tillfälle revs även platsens sockenstuga.

År 1915 beslutade församlingen att även riva återstående stallar och ersätta dem med en större stallänga. Protester från hembygdsföreningen som även engagerade dåvarande riksantikvarien ledde till att stallarna bevarades.

På 1940-talet sattes en locklistpanel på östra fasaden av Vrenninge kyrkstall som skydd för det skadade väggtimret. Under efterkrigstiden togs stallarna alltmer ur bruk, behovet av att stalla hästar avtog och efterhand användes de endast sporadiskt, vid större högtider eller evenemang.

År 1977 genomfördes ett något mer omfattande underhåll då byggnaderna rödfärgades, trasiga pannor byttes och vissa undertak reparerades.

En omfattande restaurering genomfördes åren 1996-97 då kyrkstallarna riktades upp, massor kring byggnaderna avlägsnades, rötskadat trä ersattes, tak lades om och byggnaderna målades. Vid åtgärderna lades oljehärdad plywood på taken. För att motverka framtida insektsangrepp behandlades kyrkstallarna med bekämpningsmedlet Gori aquaperm reg nr. 3777.

Taken på sockenmagasinet, vedboden och sprutboden lades om, helt eller delvis, år 2014.

Byggnadsbeskrivning, kortfattad

Samtliga kyrkstallar, bodar samt sockenmagasinet har timrade och rödfärgade fasader. Vissa byggnader har panel på en eller flera av fasaderna, vissa har knutlådor. Samtliga byggnader har tegelklädda sadeltak. Sockenmagasinet är uppfört i två våningar resterande tio byggnader är uppförda i ett plan. Byggnad 8 har ett öppet mellanbjälklag. Samtliga byggnader vilar på grundstenar av granit eller natursten, vissa delvis på berg i dagen.

Genomförande

Ursprungligen var åtgärderna i huvudsak tänkta som underhåll av målningsarbeten på fasader samt underhåll av nockbrädor, vindskivor och täckbrädor. Till det så var även tänkt att täcka östra fasaden på byggnad 11 och norra gaveln på byggnad 1 med skyddspanel. Åtgärderna blev dock mer omfattande, med virkeslagningar och utbyte av takpannor i större utsträckning än planerat, skyddspanel även på östra gaveln på

byggnad 6, knutlådor på byggnad 1 och byggnad 2 samt skadedjursbekämpning i flera av byggnaderna. Vid ersättning av taktegel användes begagnade tegelpannor, vilka fanns på plats i reserv.

Fasaderna på samtliga kyrkstallar målades med slamfärg, av fabrikat Falu rödfärg, så även vindskivor och fotbrädor. Nockbrädor och täckbrädor ströks med rödtjära, av märket Auson. Dörrar ströks med pigmenterad tjära, även den av märket Auson. Smide behandlades med Wibro rostskyddsfärg. Innan målningsarbetet inleddes utfördes virkeslagningar samt rengöring i form av borstning och skrapning efter behov. Nytt virke målades med utspädd rödfärg eller tjärades en gång innan montering. Efter prov på behandling av byggnadernas skyltar slipades dessa lätt och oljades för att bibehålla sin grånade ton.

Nockbrädorna som tillkom vid renoveringen 1996-97 har bytts då virket var av bristande kvalitet och hårt åtgånget. Även täckbrädor, vilka ligger mot vindskivornas överkant, har bytts i flera fall då dessa ofta var för smala med glipor mellan tegel och täckbräda som följd.

I och med åtgärderna sanerades byggnaderna 1-7 med Aquapy mot strimmig trägnagare.

Utöver generella åtgärder, beskrivna ovan, följer åtgärder på respektive byggnad:

Byggnad 1, Smedsbo kyrkstall

Norra gaveln försågs med skyddspanel av sågat furuvirke i breda bredder. Även nordvästra knuten kläddes med en knutlåda. Till dold spikning används modern, galvad spik, till synlig spikning används smidd spik. Vid underhåll av taket ersattes nockbrädor, vindskivor och täckbrädor.

Figur 5. Södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 6. Västra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 7. Östra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 8. Norra gavelns timmer är skadat av vatten från taket på intilliggande byggnad 2. Foto: Tobias Mårud.

Figur 9. Nordvästra knutkedjan är delvis i dåligt skick, fyra knutskallar saknar helt eller delvis låsande funktion. Foto: Tobias Mårud.

Figur 10. Exempel på täckebräda som inte når tillräckligt över tegelpannorna. Foto: Tobias Mårud.

Figur 11. Södra gaveln efter åtgärd, bl.a. syns nya vindskivor. Foto: Tobias Mårud.

Figur 12. Västra fasaden efter åtgärd, observera knutlådan till vänster. Foto: Tobias Mårud.

Figur 13. Östra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 14. Norra gaveln har täckts med en skyddande panel. Foto: Tobias Mårud.

Figur 15. Nordvästra knutkedjan har skyddats med en knutlåda. Foto: Tobias Mårud.

Figur 16. Taket har fått nyanock- och täckebrädor, här västra takfallets norra del. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 2, Holmbo kyrk stall

Knuten i nordvästra hörnet är i mycket dåligt skick och har skyddats med en knutlåda. På taket harnock- och täckbrädor ersatts.

Figur 17. Västra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 18. Byggnaden sedd från nordväst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 19. Byggnaden sedd från sydväst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 20. Östra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 21. Del av nordvästra knutkedjan. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 22. Östra delen av södra takfallet innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 23. Västra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 24. Byggnaden sedd från nordväst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 25. Östra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 26. Nordvästra hörnets knutlåda. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 3, Vrenninge kyrkstall

Nock- och täckbrädor ersattes. En ny ränna för avledning av regnvatten ersatte den gamla, mellan byggnad 3 och 4.

Figur 27. Västra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 28. Byggnaden sedd från sydväst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 29. Byggnaden sedd från nordväst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 30. Östra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 31. Västra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 32. Södra fasaden och takfallet efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 33. Östra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 34. Ny ränna för regnvatten ersatte befintlig. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 4, Öster Sättra kyrkstall

Täckbrädor mot norr ersattes. En ny ränna för avledning av regnvatten ersatte den gamla, mellan byggnad 3 och 4.

Figur 35. Östra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 36. Västra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 37. Norra delen av västra takfallet innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 38. Norra delen av östra takfallet innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 39. Östra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 40. Västra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 41. Norra delen av västra takfallet efter åtgärd, täckbräda ersatt. Foto: Tobias Mårud.

Figur 42. Ny avvattning mellan byggnad 3 och 4 Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 5, Gussjö kyrkstall

Nya vindskivor och täckbrädor.

Figur 43. Byggnaden sedd från nordöst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 44. Östra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 45. Norra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 46. Västra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 47. Östra takfallets vindskiva och täckebräda vid södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud

Figur 48. Samma vy efter åtgärd, vindskiva och täckebräda har ersatts med nya. Foto: Tobias Mårud

Figur 49. Östra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 50. Norra gaveln efter åtgärd. Målningen av gavelröstet har åtgärdats efter fotografering. Foto: Tobias Mårud.

Figur 51. Västra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 6, Svanå bruks kyrkstall

Östra gaveln försågs med skyddspanel av sågat furuvirke i breda bredder. Till dold spikning används modern, galvad spik, till synlig spikning används smidd spik. Vid underhåll av taket behölls vindskivorna, med urtag för tegelpannor, trots mindre rötskador.

Figur 52. Västra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 53. Södra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 54. Östra gaveln innan åtgärd. Foto: Helén Sjökrist.

Figur 55. Byggnaden sedd från nordöst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 56. Detalj av vindskiva, med urtag för takteglan. Foto: Tobias Mårud.

Figur 57. Västra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 58. Södra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 59. Östra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 60. Byggnaden sedd från nordöst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 61. Detalj från västra delen av norra fasaden visar på skador i ytan av timret. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 7, Likvagnsbod

Nya täckbrädor, vissa av vindskivorna har ersatts.

Figur 62. Västra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 63. Norra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 64. Östra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 65. Byggnaden sedd från sydöst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 66. Detalj av vindskiva innan åtgärd. Vindskivorna ersattes. Foto: Tobias Mårud.

Figur 67. Västra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 68. Norra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 69. Östra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 70. Södra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 71. Delar av timret uppvisar tidigare skador, här en knutskalle i dålig kondition. Foto: Tobias Mårud

Byggnad 8, Förrådsbod

Nyanock- och täckbrädor samt nya vindskivor på östra gaveln. Dropplisten över porten i sydöstra gaveln har ersatts.

Figur 72. Sydöstra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 73. Sydvästra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 74. Nordöstra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 75. Nordvästra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 76. Dropplisten över porten innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 77. Dropplisten ersattes, här syns den nya. Foto: Tobias Mårud.

Figur 78. Sydöstra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 79. Sydvästra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 80. Nordöstra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 81. Nordvästra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 9, Brandsprutslider

Endast rödfärgning och tjärning, i övrigt åtgärdades byggnaden 2014.

Figur 82. Södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 83. Östra fasaden innan åtgärd, täckbrädorna från 2014 är ännu omålade. Foto: Tobias Mårud.

Figur 84. Norra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 85. Detalj av porten, ena bandhångjärnet innan rotskyddsmålning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 86. Södra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 87. Östra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 88. Norra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 89. Byggnaden sedd från sydväst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 10, Vedlider

Byggnadens tak åtgärdades 2014 men täckskivorna lämnades omålade. Fotbrädan har ersatts på västra delen av södra fasaden. Östra delen av fotbrädan ska ha åtgärdats efter slutbesiktning.

Figur 90. Södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 91. Norra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 92. Byggnaden sedd från nordväst innan åtgärd. De omålade täckskivorna syns tydligt på tillbyggnaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 93. Byggnaden sedd från nordöst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 94. Fotbrädan väster om porten i södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 95. Södra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 96. Norra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 97. Byggnaden sedd från nordväst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 98. Byggnaden sedd från nordöst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 99. Ny fotbrädan väster om porten i södra gaveln. Foto: Tobias Mårud.

Byggnad 11, Sockenmagasin

Östra fasaden försågs med skyddspanel av sågat furuvirke i breda bredder. Till dold spikning används modern, galvad spik, till synlig spikning används smidd spik. Luckan som sitter i östra fasaden försågs med vattbräda över och undertill. Fodret till luckan i västra fasaden tjärades, det hade tidigare målats vitt.

Figur 100. Södra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 101. Norra gaveln innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 102. Byggnaden sedd från nordväst innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 103. Västra fasaden innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 104. Östra fasadens timmer är delvis i ganska dåligt skick. Foto: Tobias Mårud.

Figur 105. Luckan i östra fasaden innan åtgärd. Foto: Helén Sjäkvist.

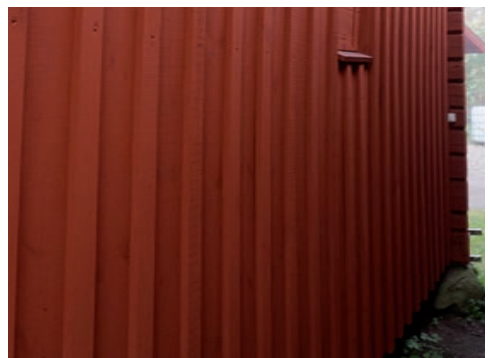
Figur 106. Södra gaveln efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 107. Byggnaden sedd från nordväst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 108. Byggnaden sedd från sydväst efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 109. Den nya panelen på östra fasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 110. Luckan i östra fasaden efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 111. Detalj av östra fasadens panel, med smidda spökskallar. Foto: Tobias Mårud.

Antikvarisk diskussion/Resultat

Arbetet är väl utfört och följer länsstyrelsens beslut eller överenskommelser som framkommit i diskussioner under arbetets gång. Intentionen var initialt att påverka bebyggelsen i minsta möjliga mån; ytunderhåll med slamfärg och tjära, virkeslagningar om nödvändigt - inte minst på taken av byggnader 1-8 samt skyddande panel över norra gaveln på byggnad 1 och eventuellt panel på ytterligare en fasad om det bedömdes som att behov fanns. I åtanke fanns östra fasaden på byggnad 11, vilken också efter bedömning kom att skyddas med panel. Efter närmare genomgång tillkom skyddspanel även på östra fasaden på byggnad 6 samt knutlåda på byggnad 2. Knutlåda hade även utförts på byggnad 1 i och med montering av skyddspanelen. Även virkeslagningar vid takåtgärder och utbyte av takpannor blev mer omfattande än beräknat.

Ytterligare en tillkommande åtgärd var skadedjursbekämpning, sanering mot strimmig trägnagare, i sju av byggnaderna (byggnad 1-7). Bekämpningen utfördes efter en första strykning av fasaderna för att lokalisera aktiva angrepp. Fasader där skyddspanel och knutlådor kom att sättas upp behandlades innan monteringen av panel.

Vid slutbesiktning var några mindre ytor omålade, vissa av dessa åtgärdades under besiktningen, resterande garanterades att åtgärdas innan årets slut. Samtidigt ska fotbrädan på vedlidrets östra del av södra fasaden bytas samt ca 40 cm av södra delen av östra fasaden ska skarvas. Vid slutbesiktning uppmärksammades att dörren på Smedsbo kyrkstall svänger upp kraftigt, med färgavskrap och mekaniska skador som följd, förslagsvis så fästs dörren med ett tunt rep för att förhindra detta.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akter: 19-flä-21, J112-83-6 och J133-11g7g64.

Länsstyrelsernas Karttjänster (WebbGis)

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. *Fläckebo kyrkostallar. Byggnadshistorisk dokumentation och rapport om 1996-97 års upprustning*. Västmanlands läns museum. Västerås.

Litteratur

Grau, Olof. 1754. *Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, häradar och socknar*. Utg. av Västmanlands Allehanda. Nytryck 1904. Västerås.

Simonsson, Henry. 1998. *Fläckebo kyrkomiljö - invid den vassrika sjön*. Ingår i: *Tidernas kyrkplatser. 12 miljöer i Västmanlands län*. Västmanlands läns museum. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	15022
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	434-283-15
Fastighet:	Fläckebo Klockarbol 1:3
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Sala
Socken:	Fläckebo
Beställare:	Västerfärnebo – Fläckebo församling
Entreprenör:	Målerispektrum AB
Underentreprenör, snickeri:	Byggcompaniet i Mälardalen AB
Antikvarisk medverkan:	Tobias Mårud Helén Sjökvist Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 VÄSTERÅS

